
V НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ ІНСТИТУТУ АРХЕОЛОГІЇ АН УРСР

(1—5 червня 1946 р.)

Одним з найзначніших досягнень науково-організаційної роботи Інституту археології АН УРСР треба визнати скликання ряду наукових конференцій, з притягненням до участі в них широкого кола спеціалістів УРСР і братніх республік, насамперед археологів Москви і Ленінграда. Протягом 1939—1941 рр. Інститут провів чотири наукових конференції з такою тематикою: палеоліт УРСР, Трипільська культура, Трипільська культура і мідно-бронзова доба, скіфо-сарматські племена і античні міста на території УРСР, — що дуже сприяли дальшому розвитку археологічного вивчення України в усіх розділах її багатогранної археологічної минуштини. Війна і вторгнення фашистських вандалів перервали цю роботу, що вже ввійшла в практику Інституту.

У ряді організаційних заходів, спрямованих до якнайшвидшої ліквідації наслідків фашистської навали і відновлення роботи довоєнного часу, стояло й питання чергової — п'ятої — наукової конференції.

П'ята наукова конференція ІА, присвячена підсумкам польових археологічних досліджень на Україні в 1945 році і планам археологічних дослідів 1946 р., відбулася в Києві 1—5 червня 1946 року. В її роботах взяли участь понад 100 осіб, в тому числі приїжджих 60 чол.: з обласних центрів та районних музеїв УРСР — 47 (головним чином музейних працівників), з Москви та Ленінграда — 13 (головним чином наукових співробітників Академії наук СРСР). Програма конференції була побудована відповідно до тих нових завдань, що стоять тепер перед Інститутом археології і українською радянською археологією. Запроєктовані доповіді і повідомлення було об'єднано відповідно до основних розділів археології УРСР (Київська Русь, слов'янські часи і доба „полів поховань“; скіфи і античність; неоліт і бронзова доба УРСР; палеоліт УРСР). В окремі групи доповідей було виділено звіт про роботи комплексних експедицій ІА в 1945 році і підсумкові доповіді про стан археологічних дослідів на Західній Україні та Закарпатті. Робота конференції проведена на пленарних засіданнях, яких було 8. Секційних засідань не було.

ПРОГРАМА

роботи V наукової конференції Інституту археології АН УРСР у Києві
1—5 червня 1946 р.

1. Проблема вивчення стародавніх руських городів на території України.

Доповіді:

Археологічні роботи на території Києва за останнє десятиліття і дослідні завдання на ближчі роки. Проф. М. Каргер.
Археологічна карта Києва. Канд. іст. наук Д. Бліфельд.
Підсумки і перспективи археологічних досліджень Переяслава і Чернігова. Проф. Б. Рибаків.

Повідомлення:

Праця над картою староруських городів Правобережної України. Наук. співр. В. Гончаров. Канд. іст. наук В. Довженко.
Праця над картою староруських городів Лівобережної України. Наук. співр. Б. Копилов. Канд. іст. наук Д. Бліфельд.
Робота по розбірці руїн Великої лаврської церкви. Наук. співр. В. Богусевич.

2. Проблеми вивчення культури „полів похоронних урн“

Доповідь:

Проблема вивчення культури „полів поховань“ на Україні. Наук. співр. М. Смішко.

Повідомлення:

До питання про карту пам'яток культури „полів поховань“ на Україні. Наук. співр. Є. Махно. Канд. іст. наук І. Самойловський.

3. Скіфи і античність

Доповіді:

Основні завдання вивчення скіфських і сарматських пам'яток на Україні. Канд. іст. наук І. Фабриціус.
Підсумки і перспективи роботи Нікопольської експедиції. Проф. Б. Граков.
Роботи Ольвійської експедиції. Член-кор. АН УРСР Л. Славін.
Розкопани в Тірі (Аккермані, Білгороді Дністровському). Канд. іст. наук Л. Дмитров.

4. Неоліт і бронзова доба УРСР

Доповіді:

Стоянки з мікролітичним інвентарем порожистої частини Дніпра. Наук. співр. М. Рудинський.
Огрінська стоянка VIII. Канд. іст. наук А. Добровольський.
Основні проблеми неоліту степової частини УРСР. Наук. співр. В. Даниленко.
Неолітичне поселення біля с. Лука-Врублевецька на Кам'янецьчині. Канд. іст. наук С. Бібіков.
До питання про пам'ятки ранньо-трипільського часу на Україні. Наук. співр. В. Даниленко.
Дослідження кам'яних споруд на р. Вороній в порожистій частині Дніпра. Канд. іст. наук О. Лагодовська.

Повідомлення:

Праця над картою пам'яток Трипілья. Наук. співр. М. Макаревич.
Праця над картою пам'яток бронзової доби на Україні. Канд. іст. наук О. Лагодовська.

5. Палеоліт УРСР

Повідомлення:

Стейбище мисливців на печерного ведмеда під Іллінкою. Дійсний член АН УРСР
П. Єфименко.

Амвросієвське знаходище. Канд. біол. наук І. Підоплічко.

6. Звідомлення про роботи комплексних експедицій

Пороська експедиція. Канд. іст. наук Т. Пассек.

Полтавська експедиція. Канд. іст. наук І. Ляпушкин.

Десянянська експедиція. Канд. іст. наук М. Воеводський.

Дністрянська експедиція. Наук. співр. М. Рудинський.

Тясминська експедиція. Канд. іст. наук І. Фабриціус.

Досліди Одеського історичного музею в 1945 р. Канд. іст. наук М. Болтенко.

Археологічні дослідження Харківського університету в 1945 р. Проф. С. Семенов-Зуссер.

Житомирська експедиція. Наук. співр. Є. Махно.

Експедиція на Посулля. Наук. співр. Б. Копилов.

7. Підсумкові доповіді

Сучасний стан археологічних дослідів на Західній Україні. Наук. співр. М. Смішко.

Стан археологічних досліджень Закарпатської Русі. П. Сова-Гмитров.

Підсумки археологічних досліджень 1945 р. і план польових археологічних дослідів в 1946 р. в зв'язку з намічуванним скликанням Археологічного з'їзду. Дійсний член АН УРСР П. Єфименко.

Деякі питання методики археологічних робіт, їх фіксації і звітування. Член-кор. АН УРСР Л. Славін.

Відкриваючи конференцію, дійсний член АН УРСР П. Єфименко змалював важкий стан археологічної науки в УРСР, зумовлений загибеллю ряду археологів, пограбуванням німецькими загарбниками основних археологічних фондів України, зруйнуванням музеїв, знищенням і втратою документатій багаторічних археологічних дослідів, і накреслив невідкладні завдання ближчої роботи. Першим з них є облік археологічних фондів, відбудування зруйнованого і якнайширший розворот польових досліджень, що збагатять нас новими повноцінними матеріалами. Вимоги моменту ставлять перед колективом археологів УРСР друге невідкладне завдання — підбити підсумки археологічних дослідів на Україні, що провадяться вже протягом століття.

Археологічні дослідження на Україні за радянської влади стали на міцний ґрунт і полишили десь далеко позаду досягнення археології царської Росії, зібравши великі матеріали і цінні наукові спостереження, що часто змушують міняти погляди на важливі питання історичного процесу на території України в давноминулі часи. Інститут археології поставив у своєму п'ятирічному плані реалізацію ряду зведень відомостей про пам'ятки окремих розділів археологічної минувшини УРСР та їх вивчення, що разом дадуть „Корпус археологічних пам'яток України“. Без такого зведення підсумків археологічних досліджень було б важко широко й фундаментально планувати дальші археологічні роботи. Отож, саме цьому відповідальному і дуже складному завданню — складанню „Корпусу“ — підпорядкована тематика конференції. В її роботі накреслюються дві основних лінії. Поряд із звітними доповідями про наслідки польових досліджень, в програмі поставлені інформації про складання археологічних карт України, як першого етапу праці над „Корпусом“, і повідомлення про стан археологічного вивчення окремих територій.

Київська Русь

М. КАРГЕР. Археологічні роботи на території Києва за останнє десятиріччя і дослідні завдання на ближчі роки.

Спинившись на тому, що дореволюційна археологія приділяла мало уваги вивченню староруських городів, доповідач показав, що Київ являє собою серед них справжній виняток, і його археологія нараховує до 125 років.

На справжній науковий рівень археологічні дослідження в Києві стали у перших десятиріччях ХХ ст. (відомі розкопки Хвойка в 1908 р. у садибі Петровського, доповідна записка акад. Кондакова і широкий десятирічний план археологічних дослідів 1908—1918 рр., дослідження архітектора Мілеєва в садибі Трубецького, на території Софії, в садибі Десятинної церкви).

Систематичні дослідження в Києві, що розгорнулися в 30-х роках з ініціативи ІМК АН УРСР, а пізніше Інституту археології АН УРСР, мали значне число попередників, що їх спостереження і трактування не можна не враховувати в наших роботах.

Завданням доповідача є подати звіт за роботи 1936—1945 рр. Основна риса нових дослідів — в чітко накреслених задачах історичного дослідження. Одною з найголовніших проблем, що були поставлені, була проблема генезису феодального міста, і конкретно, такого значного, яким був Київ. Увагу було спрямовано на встановлення меж найдавнішого міста. В розкопках 1936—1939 рр. було досліджено трасу глибокого рову (виявленого ще в 1908 році), який оточував Десятинну церкву і, як виявилось, відділяв західну частину найдавнішого міста від майбутнього міста Володимира. По той бік рову виявлено численні (до 170) поховання, що йшли до меж Ярославового міста біля Золотих Воріт. Більшість їх належить до числа поховань у зрубках і датуються IX—X ст. Це некрополь до-Володимирівського міста. Володимирівське місто було розташоване в межах сучасних Житомирської, Трисвятительської та Володимирської вулиць. В 1939 році було виявлено культурні рештки з типовою керамікою, що перекликається з культурою роменського типу. Таким чином твердо встановлено рів, городище, грандіозний некрополь з ним і рештки поселення на городищі. У VIII—IX ст. на території Києва існувало кілька не пов'язаних між собою поселень. На цій території виявлено культурні залишки більш давнього часу (культури полів поховань). Розрив між першими століттями н. е. і VIII—IX століттям (т. з. антиський період) тимчасом лишається незаповнений. Другою проблемою була проблема міста, як центру ремісного виробництва. Розкопки довели, що ремісники давнього Києва задовольняли всі вимоги — від найпростішого горщика до високомистецьких ювелірних виробів, що їх вважали раніше за імпортовані з Візантії, Сходу і Заходу. Увагу було скеровано насамперед на вивчення жител, рештки яких, виявлені у великому числі, дають змогу відтворити їх вигляд (трохи заглиблені в землю з глинобитним корпусом і дерев'яною над ним арматурою). Це дає можливість уявити обличчя Києва з його грандіозними храмами і палацами поряд з глинобитними хатами-напівземлянками.

Зазначивши цілковиту необгрунтованість погляду, ніби археологія Києва доходить свого кінця, доповідач намічає найголовніші завдання дослідів на найближчі роки: довести до кінця вивчення найстарішого міста, розгорнути досліди в межах Ярославового міста, де їх майже не провадилося, вивчити Поділ, що з його історією тісно зв'язана та доба, яка передувала виникненню не тільки Володимирового міста, а й слов'янських поселень VIII—IX ст. ст. Одно з поселень III—IV ст. ст. лежало десь безпосередньо біля ріки, і там його треба шукати.

Д. БЛІФЕЛЬД. Археологічна карта Києва. Д. Бліфельд повідомив про працю над складанням археологічної карти Києва, яка провадиться сектором археології слов'янських племен і міст Київської Русі І. А. Ця карта значно допоможе вивченню топографії давнього Києва і його розростання.

В окремій доповіді про наслідки робіт Київської експедиції 1945 року М. Каргер доповів про розкопи на території Видубецького монастиря. Експедиція провадила вивчення Михайлівського собору (1070—1088) і розшуки „Красного двору“ князя Всеволода Ярославовича.

Собор зберігся лише в західній своїй половині. Для вивчення східної його половини необхідно було провести розкопи між теперішнім його вівтарем і кручею. Розкопи розкрили стрічкові фундаменти частин собору, що завалилися, — східних відрізків північної і південної стін, східної пари підкуполних стовпів і фундаменти передвівтарних членувань собору. Самі півкола абсид не збереглися. На поверхні фундаментів простежені були контури стін собору місцями у вигляді перших рядів кладки із великокнязівської плиточної цегли, місцями лише у вигляді відбитків цегли в розчині. Завдяки цьому план собору може бути повністю відновлений, причому він істотно різниться від плану, відомого в літературі. З півночі і півдня розкопами були розкриті зовсім невідомі досі прибудови, які були в XI—XII ст. ст. усипальною (північна), боковим вівтарем або хрещальною (південна).

Розшуки „Красного двору“ поки що не дали результатів.

Б. РИБАКОВ. Підсумки і перспективи археологічних досліджень Переяслава і Чернігова.

Зазначивши, що в плануванні археологічної роботи по вивченню стародавніх міст слідом за Києвом повинні йти Чернігів і Переяслав, і згадавши роботи попередніх дослідників, Б. Рибаків доповів про роботу Переяславської експедиції 1945 року. Першим завданням було обслідування цілої території Переяслава-Хмельницького та його околиці з метою відшукати найдавніше місто, може навіть антського періоду. Досліди дали дуже інтересний матеріал, але їх не можна вважати закінченими. В загальних рисах картина така: в ближчих околицях Переяслава, вздовж лівого берега Дніпра відзначено сліди поселення бронзової доби, городища скіфського часу, грандіозні Змієві вали, що тягнуться на північний схід на 40 км. Хоча зондування підшви їх культурного шару не виявило, доповідач схиляється до думки про дуже давнє походження цієї оборонної системи, створеної правдоподібно ще в добу скіфів-хліборобів.

Досліди в межах самого міста провадилися в чотирьох пунктах і охопили значну територію. В першу чергу були досліджені залишки давніх укріплень города. З'ясувалося, що найдавніший вал, який отс-

чував місто, має в своїй основі міцну кладку з сирцевих цеглин, перекриту земляним насипом.

Дві інші ділянки були розкопані поблизу місця, де знаходилася Михайлова церква. Ці розкопи домонгольського шару не виявили. Кам'яної кладки на території княжого двору, вказаної місцевими краєзнавцями, в районі Успенської церкви не знайдено. Натомість тут виявлено домонгольський шар (кераміка, фрагменти амфор київського типу, шиферне прясличко з написом на ньому й т. ін.) і рештки двох жител переславського населення XII ст. Досліди давніх фундаментів Успенської церкви подали цікаві спостереження щодо своєрідного розчину, уживаного в кладці. Особливий інтерес являють будівельні і речові залишки, що належать до XVII ст. В зв'язку з тим, що матеріальна культура епохи Богдана Хмельницького вивчена дуже мало, наслідки розкопів 1945 року в цьому напрямі слід вважати дуже важливими.

Перейшовши до робіт по дослідженню Чернігова і яскраво обкресливши значення цієї видатної пам'ятки Київської Русі, доповідач ставить такі основні завдання дальших дослідів:

- 1) вивчення могильників в самому Чернігові та його околицях;
- 2) дослідження житлових кварталів внутрішнього міста;
- 3) вивчення оборонних споруд, конструкції валів та їх конфігурації;
- 4) вивчення чернігівської архітектури (не наземної, а виявленої розкопами), насамперед церкви на Стрижні;
- 5) вивчення монастирів, насамперед Єлецького, що на його території були виявлені цікаві скарби (позолочений пояс XI ст.) і, нарешті,
- 6) ретельне дослідження околиць Чернігова, зокрема селища на Татарській гірці, щоб з'ясувати, до якого з давньоруських племен належало населення давнього Чернігова і висвітлити питання про час виникнення міста.

В. ДОВЖЕНОК. Праця над картою староруських городів в Правобережній Україні.

Підкресливши, що Подніпров'я і Правобережна Україна є центральною територією формування східного слов'янства, доповідач дає зведення відомостей про укріплені поселення, як ті місця, де концентруються пам'ятки, що дають змогу вивчити весь комплекс суспільного життя і ставити важливі питання етногенезу. Особливе значення мають скіфські городища з слов'янським культурним шаром, які пізнішого часу добудовувались і вдосконалювались.

Зв'язок пам'яток ранньослов'янського періоду з пізнішими пам'ятками феодальної доби поза всяким сумнівом. Це говорить про тривалість укріплених поселень. Про це свідчать і численні обширні могильники.

Городища Київської Русі досліджувалося небагато і не до кінця, однак розкопи їх дали дуже цінні матеріали, що свідчать про високий розвиток хліборобства і ремесла, високий рівень мистецтва і культури Київської Русі. Виняткове значення в цьому відношенні мають дослідження Райковецького городища, що його було розкопано цілком. Відомо, що часто городища розміщуються групами. Можливо, що це пов'язане з племінною або родовою організацією східних слов'ян, з них виросли міські центри, як от і Київ, і чим більші ті городища, тим більшого

міського пункту вони були основою. Від цього залежали і фортифікаційні споруди, що будувалися за певним планом або державою, або яким-небудь феодальним володарем.

У роботі над картою староруських городів треба переглянути весь матеріал, виходячи з поставлених питань.

В. БОГУСЕВИЧ. Робота по розборці руїн Великої лаврської церкви.

Подавши коротко історію збудування і перебудови Великої лаврської церкви, знищеної варварським злодійством німецьких загарбників, В. Богусевич розповів про роботу по розборці руїн цієї найвидатнішої пам'ятки.

Розборка руїн дала змогу дослідити стару основу церкви. Обсяг робіт був дуже великий. Досить сказати, що блоки і різне будівельне сміття обчислюються архітекторами в 20 тис. кубометрів. Треба було вжити заходів, щоб законсервувати частину стін собору (південно-східну, Іоано-Богословський приділ), що збереглися, але були прорізані великими тріщинами. Отже треба було раніше розібрати величезні завали, що оточували ці частини будівлі. В результаті очищені Іоано-Богословський приділ, південні частини собору XI ст. і майже вся південна прибудова XVII—XVIII ст., де містилася різниця. Південна стінка XI століття розчищена в напрямі на захід на протязі кількох десятків метрів, висотою від 4 до 5—6 м. Кладка її дуже цікава: внизу — типова кладка XI століття, вище — кладка з цегли XI століття, але на розчині, що не відповідає нашому уявленню про кладку XI століття і має тут тонкі шви. Вона свідчить про великий ремонт, мабуть 1470 р. Спостереження над південною стінкою дозволяють визначити характер входу до собору XI ст. Можна сподіватися, що, відкривши стіни, які лежать під сучасною підлогою, можна буде знайти рештки фресок і навіть мозаїк.

Під час розборки руїн було знайдено найцінніший речовий матеріал, що його німці не винесли з собору, висаджуючи його в повітря. Врятовано великої цінності тканини й шиття, понад тисячу експонатів, з них чимало датованих, металеві речі, барельєф пам'ятника фельдмаршала Рум'янцева Задунайського, виконаний в 1805 році скульптором Мартосом і архітектором Тома-Томоном, рештки срібних гробниць, південні врата художньої роботи кінця XVII століття та інші експонати.

Поля поховань

М. СМІШКО. Проблема вивчення культури „полів поховань“ на Україні.

Зазначивши в своїй ґрунтовній доповіді, що проблема вивчення культури полів поховань займає одне з центральних місць в археологічній проблематиці не тільки України, Радянського Союзу, а й всього слов'янського наукового світу, доповідач піддає переглядові означення: „доба полів поховань“ і „культура полів поховань“ і визначає той комплекс пам'яток, який окреслюється назвою пам'ятки культури полів поховань.

Корчоватські розкопи виявили ранню стадію розвитку цієї культури, зв'язуючи черняхівську групу з латенським періодом. Між Корчоватим і Черняховим середньою ланкою є пам'ятки полів поховань із Зарубинцею. Ці три дати: Корчовате, Зарубинці і Черняхове можна замкнути в хронологічні рамки між II ст. до н. е. і IV ст. н. е.

Для повного уgruntування цього питання треба, насамперед, опрацювати розвиток форм фібул, бо це дасть підставу обгрунтувати тезу про безперервне заселення України одними й тими самими племенами від епохи Латен до IV ст. н. е.

Далі необхідно опрацювати велику кількість керамічних матеріалів для вивчення питання про зв'язки населення культури полів поховань з попереднім скіфо-сарматським і пізнішим антським періодом.

Окремий розділ проблематики культури полів поховань займає питання периферійних явищ на окраїнних поселеннях. Це поселення з культурами Лилицькою, Переворською і підкарпатських могил в західних областях України, з одного боку, і група поховань в с. Кантемирівці на Полтавщині, з другого; в цій останній пункті керамічні форми цілком однакові з керамічними комплексами культури полів поховань, особливо цікава тут різниця в ритуалі поховання.

Важливою проблемою періоду полів поховань є питання перебування готів на території України в перші століття нашої ери. Німецькі археологи з пристрасстю ставили питання про перебування готів на території УРСР, тенденційно вважаючи, що готи були посередниками в поширенні надбань впливів римської культури на цій території.

Цьому доповідач протиставить думку, що культурний перелам в масах місцевого населення території УРСР в перші століття н. е. стався внаслідок безпосередніх взаємин населення культури полів поховань з провінціально-римським світом, правдоподібно, ще до появи готів.

Далі доповідач висуває проблему генетичного зв'язку культури полів поховань із слов'янською культурою ранньофеодального періоду. Дослідники цієї культури замикають її в хронологічні рамки, кінчаючи четвертим століттям н. е. Цьому дуже допомагали німецькі вчені, зв'язуючи кінець цієї культури з розвалом готської держави на Північному Причорномор'ї в 375 р. н. е. Таким чином утворювався розрив у кілька століть до початку ранньофеодального періоду. Проте є матеріал (переважно кераміка), що не належить ні до культури полів поховань, ні до ранньофеодального періоду. Невідкладним завданням є вивчення цих матеріалів для побудови наукової концепції про безперервний розвиток ранньослов'янської культури від епохи Латен до феодального періоду.

Є. МАХНО. До питання про карту пам'яток культури полів поховань на Україні.

Є. Махно зробила повідомлення про роботу над картою пам'яток культури полів поховань, що її провадить сектор археології слов'янських племен і городів Київської Русі Інституту археології АН УРСР.

Подавши коротко історію укладання карти, побудованої в основному на роботах С. Коршенка та І. Луцкевича, доповідач зазначає, що на карту нанесено коло 250 пунктів. З них не визначено точніше понад 150, могильників зафіксовано 32, поселень 35. Більшість відомих пунк-

тів належить хронологічно до перших століть н. е. (Черняхово), але є деяка кількість пунктів, що мають бути віднесені до перших століть до н. е. Таким визначним пунктом раннього прояву культури полів поховань є Корчоватський могильник. Доповідач спиняється на головних проблемах, що пов'язані з вивченням пам'яток культури полів поховань: топографії могильників без наземних ознак і поселень без укріплень; відношення їх до могильників з насипами, відношення до городищ, до міських центрів Причорномор'я. Доповідач підкреслює, що головним завданням є вияснити повні комплекси речового матеріалу, характерні для культури полів поховань, визначити їх хронологічно, і карту поширення пам'яток культури полів поховань скласти на всьому її широкому просторі. Студії культури полів поховань повинні зайняти центральне місце в роботі слов'янських археологів, бо в цю проблему упирається розв'язання питання генези слов'ян.

Скіфи й античність

I. ФАБРИЦІУС. Основні завдання вивчення скіфського та сарматського періодів на Україні.

Доповідач зазначає, що в питанні про походження слов'янства, створення Київської держави і походження великоруського, українського і білоруського народів, вузлове місце має майже тисячолітня доба скіфо-сарматська.

Студії розпочато давно, матеріалів дуже багато, проте античникам, скіфологам, сарматологам треба ще багато попрацювати, щоб досконало вивчити Геродотову Скіфію і погодити історичні джерела з тими відомостями, які подають безсумнівні археологічні здобутки.

Темою доповіді є планування робіт перед майбутнім археологічним з'їздом на підставі результатів проведених уже розкопів і розвідок.

Вказавши на те, що ІА приступив до складання корпусу скіфських і сарматських пам'яток і, демонструючи карту, на яку нанесено понад 400 пунктів, відмічених скіфськими, сарматськими і античними пам'ятками, доповідач пропонує виробити чіткий план п'ятирічних робіт, виходячи з основного завдання виявити локальні варіанти культур, пов'язавши, оскільки це можливо, певні території з племенами, названими Геродотом.

Поділяючи цю скіфо-сарматську територію на лісову і лісостепову області, доповідач детально окреслює окремі регіони, культури яких можна об'єднати загальними типовими ознаками, і подає вичерпну характеристику стану вивчення археологічних пам'яток кожного регіону, конкретно спиняючись на тих об'єктах, що їх треба дослідити в ближчий час.

I. Лісостепова частина розчленяється на три зони: західну—середньодністровську (регіони 1—2); центральну — середньодніпровську (регіони 3—5) і східну, починаючи від басейну Псла до кордонів УРСР (регіони 6—9).

У цих трьох зонах намічаються такі регіони:

Сирвативецький або західноподільський (1) і Немирівський (2) — область неврів.

Звенигородсько-Уманський (3), багатий на пам'ятки, але маловивчений, — область землеробів; Тясьминський (4) — область гелонів; Канівський (5) — перехідний від елінізованих районів 3 і 4 до лісових північних: правобережного Київського (6) і лівобережного Посульського (7) і Полтавського (8). Райони 4—8 можна вважати за землі будинів і неврів на північному заході і гелонів на Тясьміні. Останній північний район (9) — Харківський на заході і близький до культури лісостепового Полтавського, на півдні і сході безпосередньо із давніх давен зв'язаний з степовим кочов'ям Приазов'я.

II. Степ, дуже мало досліджений, може бути тимчасом поділений на дві зони — приазовську (регіон 9, частково і 10) і причорноморську (регіони 11—14).

Північним регіоном Приазов'я є почасти вищезгаданий Харківський (9) регіон і регіон Приазовсько-степовий (10) — біла пляма із золотою низкою придніпровських могил.

Регіони Причорномор'я: Інгулецько-Дніпровський (11) — скіфи-хлібороби; Бузько-Інгулецький (12) — калліпіди—мікселіни; Дністровсько-Бузький (13) — алазони; Задністровський або Дністровсько-Дунайський (14) — стара Скіфія, для нас цілком невідома.

Б. ГРАКОВ. Підсумки і перспективи роботи Нікопольської експедиції.

Коротко згадавши історію археологічних дослідів на Нікопольщині в 30-х, 40-х роках і перед війною (Кіранов, Дмитров), Б. Граков доповідає про досліді, проведені під його керівництвом після війни.

На Нікопольщині окреслюється 10 могильних груп. Розкопани дають досить цікаву картину. Поховання в них відносяться до різного часу — від епохи бронзи до пізніх кочовиків. Ранні могили являють собою ніби колективні кладовища. Основні поховання ямної культури; більшість впуцених поховань належить катакомбній культурі. Поховання зрубної культури нечисленні. У катакомбній культурі спостерігаються відміни в порівнянні до Донбасу (частіше трапляються кістяки у витягнутому положенні). Ямна і зрубна культури помітних відмін не подають. Скіфські поховання — камерні, здебільшого з широтною їх орієнтацією.

Можна розрізнити три типи камер: з орієнтацією небіжчика головою на захід (IV—III ст. ст. до н. е.), з орієнтацією на північ (III—II ст. ст. до н. е.) і з положенням небіжчика в камері ногами до вхідної ями.

План деяких поховань подібний до плану в ряді царських могил.

Чоловічі поховання дають багато зброї, жіночі — бідні. За найцікавіше доповідач вважає одне поховання, виявлене в 1945 році, що знаходить аналогію в похованні, виявленому біля Верхнього Рогачика.

Скіфські могили Нікопольщини сучасні царським могилам. Зіставляючи їх, можна відтворити життя скіфських племен часів царських могил.

Ще більший інтерес являє собою Кам'янське городище, що знаходиться між Білим озером, Дніпром і Конкою. Територія його зараз дорівнює 400 га і являє собою своєрідне металургійне поселення. Тут було виявлено рештки жител на сохах.

„Цитадель“ Кам'янського городища, приблизно до 30 га, раніше не досліджувано. В 1945 році тут розкрито невелику площу. Розкопи подали картину відмінну від тої, що її маємо на городищі. Тут поряд з місцевою керамікою грецької елліністичної доби трапилася значна кількість лискованої кераміки від кінця II ст. н. е.

Таким чином акрополь проіснував на 4—5 століть довше, ніж городище. В ремісничій частині городища було виявлено хати-землянки з глибокими підвалами, а на цитаделі — будівлі, мащені глиною.

Виявлено перші ознаки кам'яних споруд у вигляді невеликої кам'яної викладки, крім того, виявлено ями невідомого призначення. Найцікавіші результати подали розкопи 1945 року, що виявили сліди римського часу з залишками Скіфської культури.

Загальний висновок: перед нами пам'ятки скіфського часу IV—II ст.ст. до н. е. Близьче вивчення селищ цього часу засвідчує різницю в побуті і соціальній структурі мешканців цього величезного городища.

Ближчі завдання — продовжити розкопи ремісничих ділянок Кам'янського городища, що дадуть можливість встановити взаємозв'язок між могилами і городищем, і організувати розкопи великих могил.

Л. СЛАВІН. Роботи Ольвійської експедиції.

Зазначивши, що розкопи в Ольвії провадилися безперервно до початку Великої Вітчизняної війни, доповідач подає результати розкопів за 1937—1940 рр.

У межах давнього міста відкрито ряд кварталів, що характеризують планування міста, його впорядження, рівень будівництва, техніки.

У північно-східній частині верхнього міста відкрито східну (умовно названу так) будівлю IV—II ст. ст. до н. е. Центральна його частина — прямокутної форми двір, вимощений плитами, з житловими й господарськими будівлями з обох боків.

У центральній частині міста, біля так званої Зевсової могили, продовжувано розкопи великої ділянки міста на схід від головної Ольвійської вулиці. Тут закінчено дослідження великої будівлі елліністичної доби (великий двір з колонами), кілька будівель, фундаменти яких мають субструкції з глиняних і попільних прошарків. На південний схід від неї відкрито двоповерховий, мабуть, будинок, де збереглися сходи між обома поверхами і рештки печей. На цій ділянці виявлено багато решток ливарного й ковальського виробництва.

Продовжувано розкриття ділянок міста, що прилягає до так званої Зевсової могили. Тут виявлено рештки полігональної будівлі, що одну з її стін відкрив у 1903 р. Б. Фармаковський.

Над рештками архаїчного будиночка відкрито велику двоповерхову будівлю IV—II ст. ст. до н. е. Уперше в Ольвії тут трапилися цілі пройми дверей і вікна.

Широкі розкопи велися і в нижньому місті, де тривали дослідження ділянки, яку вивчав Б. Фармаковський. Цілком розкопані південна будівля елліністичної доби (див. ОАК 1911—1915 рр.), частина сходів з нижнього міста в нагірні райони, виявлено водопровідний вузол та інші залишки від VI ст. до н. е. до IV ст. н. е.

На північ від цієї ділянки тривали розкопи коло фортечної стіни, що захищала портову частину міста римської доби. Серед розкопаних будинків — три з великою кількістю кімнат, що дають нові характерні риси щодо рівня виробництва тієї доби. За стіною виявлено рештки гончарного виробництва (великі й малі випалювальні печі) (I—II ст. ст. н. е.).

Розкопи ольвійського некрополя виявили багато архаїчних поховань, дуже важливих для розуміння культури Ольвії часів заснування її греками. Чимало земляних склепів елліністичного і римського часів.

Велику увагу було приділено периферії Ольвії. Розкопи тут дали (в Кателинах, Варварівці, Петухівці) матеріал для характеристики городищ і некрополів Південного Бугу.

Методика й техніка археологічних робіт удосконалювались в ці роки, до роботи залучено було хіміків, технологів, геологів, палеоботаніків і палеозоологів.

Наближається ювілей Ольвії — 150 років, як її відкрили вчені-мандрівники, 100 років, як її почали досліджувати археологи (1848—1849 р. Уваров) і 50 років від початку систематичних розкопів Б. Фармаковським.

Це стимулює широке розгортання археологічних робіт в Ольвії і зв'язаної з нею Бузько-Дніпровської території.

У квітні 1946 р. Рада Міністрів УРСР виділила Ольвію в окремий науковий заклад при АН УРСР „Державний історичний заповідник Ольвія“, поставивши цим дослідження Ольвії на серйозну організаційну і матеріальну базу.

Л. ДМИТРОВ. Розкопи в Тірі, Аккермані, Білгороді-Дністровському.

Нагадавши історію археологічних дослідів в Білгороді-Дністровському (Тірі) до 1918 р. і після визволення Бесарабії з-під влади румунських імперіалістів, Л. Дмитров доповів про наслідки Білгород-Дністровської експедиції 1945 р., що ставила об'єктом своїх дослідів не саму тільки Тіру, а й прилеглу до неї територію. Одним з перших завдань експедиції було протипоставити методи радянської археології тій, не завжди строго науковій практиці розкопів і тому аматорству, які панували в румунському Аккермані і були спрямовані, насамперед, до видобування цікавих і коштовних експонатів з античного шару Тіри.

Експедиція ставила своєю метою провадити досліді широкими розкопами, однаково уважно вивчаючи залишки всіх періодів давнього міста. На жаль, несприятливі умови не дозволили здійснити це відповідним чином в 1945 році. Проте експедиції пощастило виявити і розрізнити ряд споруд різних періодів будівництва з різною будівельною технікою.

Розкопи наочно довели, що ми маємо в даному місті залишки трьох періодів історії Тіри—Аккермана. Здається, експедиція підійшла до розв'язання дискусійного питання про межі античного города і некрополя при ньому.

План з нанесенням знахідок античного часу показує, що антична Тіра займала обширну територію. З метою виявити її межі, експедиція провела обслідування в бік моря і вверх по Дністру і констатувала, що

античні знахідки трапляються на всьому цьому просторі. Не дивно, що дослідники вказували протягнення міста на 18 км.

Другим завданням було вивчити культурні залишки, що перекривали античний шар. Зібрано дуже цікавий матеріал, починаючи від слов'янської епохи. Серед об'єктів, виявлених давніше, в плані ближчих дослідів треба поставити вивчення скіфської гробниці, якій румунські археологи надавали великого значення.

Крім дослідів у Тірі, експедиція провела попереднє обслідування о. Левке, що являє собою один з найцікавіших об'єктів нашої античної археології. Культурний шар на ньому дуже неміцний і перебуває під загрозою знищення, в зв'язку з можливим відбудуванням зруйнованої „Дунайської станції“. Археологічне дослідження о. Левке — наше невідкладне завдання.

Доповідач підкреслює значення дослідження Тіри і ставить перед конференцією завдання охорони цього видатного комплексу археологічних залишків і утворення в Тірі заповідника.

Неоліт і бронзова доба УРСР

А. ДОБРОВОЛЬСЬКИЙ. Огрінська стоянка VIII.

А. Добровольський доповів про досліді Огрінської стоянки VIII, відкритої в 1932 р. на лівому березі Дніпра між рр. Самарою та Шиянкою на так званому Огрінському півострові. Тут було виявлено залишки неолітичної культури (в нижній частині, без кераміки) і культури бронзової доби.

Метою експедиції 1945 року було дослідити саме цей безкерамічний шар у зв'язку з тим, що в Надпоріжжі безкерамічний неоліт відомий досі не був. Найдавніший неолітичний шар (F) виявлений в річковому піску, що складає базу надзапальної тераси р. Самари. В ньому знайдено залишки пожарища (очевидно, згорілого куреня), кремення і кістки тура й бобра. Дальший шар (E₁) залягав у дюнових пісках. В шарі піску, що заповнював западини між дюнами (E), крім інвентаря, аналогічного знахідкам нижніх шарів, знайдено два фрагменти гостродонної посудини. Цей шар був перекритий шаром слабогумусованого піску, поверх якого лежав шар черепашок (*Paludinae* D₁). Надзвичайно характерну і цікаву групу в шарі D₁ являє кераміка, що, як думає доповідач на підставі аналізу її орнаментальних мотивів, передує орнаменталії Середнього Стогу I і Собачок.

У складі фауни цього шару відзначено кістки коня і тура.

Дальший шар (D) — інтенсивно гумусований пісок, сильно порушований похованнями; в ньому трапилися залишки різного часу (між іншим три ями з слов'янськими матеріалами великокнязівської доби XII—XIII ст. ст.).

У шарі D знайдено два поховання у випростаному положенні — дорослого й дитини. Кістяк дитини лежав у ногах дорослого на відстані 0,3 м і впоперек його. В цьому ж шарі, а частково і в шарі D₁, виявлено одинадцять поховань, одне з них у випростаному положенні, два в скорченому положенні на спині; з кременним інвентарем і слідами червоної фарби; шість таких же поховань без фарби і супровідного інвентаря і два поховання в скорченому положенні без фарби.

В. ДАНИЛЕНКО. До питання про пам'ятки ранньострипільського часу на Україні.

Нагадавши своє давнє твердження про те, що в основі Трипільської культури лежить місцева рибальська культура з гребінцевою керамікою, пов'язана в господарсько-історичному аспекті з нижньодунайською хліборобською культурою Боян А, доповідач наводить нові докази правильності цієї тези.

Думка про існування культур, що являють органічну комбінацію ознак мисливсько-рибальської культури з гребінцевою керамікою і культури з керамікою типу Боян А, ствердилось матеріалами з Гігоешті в музеї м. Пятру-Нянц (Румунія). Кераміка з Гігоешті примітивніша проти кераміки нижнього шару Ізвоара, являючи собою щось середнє між дніпровською керамікою з гребінцевим орнаментом і керамікою Боян А. Пам'яток типу Гігоешті в північній частині Румунської Молдавії — ціла серія. Характерна особливість кераміки Гігоешті є вживання маси для заповнення прорисованого орнаменту, властивого й трипільським знаходищам в Богденешті, Саврані, Вишнополі. В кераміці цих поселень форми посуду типу Боян А не рідкість. Недалеко Пятру-Нянц лежить Ізвоар. Доповідач одвідав Ізвоар і пересвідчився в правильності стратиграфічної схеми, поданої Р. Вульпе. Матеріали нижнього шару Ізвоар подають керамічні зразки боянського типу.

Напрошується висновок про те, що найстаріша Трипільська культура України спершу локалізувалася в її південно-західній частині. Пам'ятки, що подають ознаки дніпровської кераміки з гребінцевим орнаментом, дають кераміку бояноїдну і власне-боянську. Щодо пам'яток луковрублевецького типу, то їх треба вважати за прояви більш пізнього часу.

Доповідач доходить висновку, що: 1) генетичний зв'язок Трипільської культури з центрально-європейською культурою лінійно-стрічкової кераміки не доведений; 2) Трипільська культура являє собою давньохліборобську культуру, що склалася на базі більш давніх проявів неолітичної культури Південної України, яка входила в господарські взаємини з південнодунайськими хліборобськими культурами; 3) середньоевропейська давньохліборобська культура лінійно-стрічкової кераміки, — рівняючи її до давнішої Трипільської культури і культури Боян А в історичному розрізі є явище паралельне.

В. ДАНИЛЕНКО. Основні проблеми неоліту степової частини УРСР.

В. Даниленко прочитав доповідь, присвячену розглядові стадіальної характеристики неоліту степової України. Визначаються три стадії.

а) Ранньонеолітична, що сформувалася на місцевій тарденуазькій основі. Панують мисливські форми господарства. Характерна поява кераміки типу, встановленого в датських кьеккенмеддінгах. Кераміка має аналогії в матеріалах Криму (Аг-баш, Балін-Кош).

б) Середньонеолітична. Її формування генетично пов'язане з культурами Донбасу. Завдяки наявності привізного керамічного матеріалу встановлюється синхронність цього історичного етапу і середньоевропей-

ської хліборобської культури — так званої дунайської (32—25 ст. ст. до н. е.). Мисливство доповнює комплекс вперше приручених тварин (собака, бик, дрібна рогата худоба).

в) Пізньонеолітична. По суті, ця стадія є синхронічною середньому розділові Трипільської культури (25—20 ст.ст. до н. е.). Є деякі вказівки на початок приручення коня.

Цей етап мав вирішальне значення у сформуванні найдавніших скотарських культур України (Усатово і староямна культура).

Частина найдавніших староямних могильних поховань належить до цього періоду.

О. ЛАГОДОВСЬКА. Дослідження кам'яних споруд на р. Вороній в порожистій частині Дніпра.

Одним із завдань експедиції було дослідження особливого нового типу пам'яток епохи бронзи, кам'яних викладок на р. Вороній, лівій притоці Дніпра, нижче Звонецького порога. Вони були виявлені ще в 1932 році О. Бодяньським і незалежно від нього С. Накельським та А. Шевердіним. Дослідча партія під проводом М. Рудинського намітила їх до розкопування серед ряду аналогічних пам'яток на о. Кізлевому, понад лівим берегом Дніпра в бік до гирла р. Вороної, на о. Лоханському I, на о. Сурському та в інших пунктах.

Споруди ці розташовані двома групами. Одна міститься на мисочку, утвореному течією р. Вороної і Дніпра (В I), друга—на віддалі 150—200 м по Дніпру (В III). На першому пункті виявлено кромлех, прямокутну кам'яну кладку і п'ять кам'яних викладок.

Тут зібраний найрізноманітніший матеріал, починаючи від кременів мікролітичного типу, залишків культури бронзової доби, скіфського часу і аж до сучасності. Ділянку, де міститься кромлех, не розкопувано за браком часу, увагу приділено було кам'яним викладкам. На ділянці В I розкопано дві кам'яні викладки. Посередині одної з них виявлено кам'яний ящик, оточений окремо поставленими плитами. В східному його кутку стояла гостроребриста посудина, яка датує викладку своїм шнуровим орнаментом (трикутники, заповнені відбитками шнура). Поховань тут немає. Ця викладка має культове призначення. Друга викладка має так само ритуальний, а не похоронний характер. Під шаром дрібного каміння, що являє собою другий горизонт викладки на глибині 0,5—0,6 метра, було виявлено дві посудини, поставлені безпосередньо на кам'яне підложжя берега. Одна — широка, гостроребриста, орнаментована витисками шворки (трикутники), друга — уламок нижньої частини широко відкритої чаші на трьох ніжках, що зберігає сліди відбитків шворочки, які при їх реконструкції мають дати хрещаті сполучені лінії.

Дещо інший характер мали кам'яні споруди на пункті Ворона III, викладені з каміння невеликого розміру. Одна з них (№ 2) вирізнялася серед інших тим, що являла собою невеличкий кромлех, діаметром до 3,5 м. Як виявилось, і ці викладки є пам'ятками культового характеру, але з дещо іншим оформленням їх відповідно до якогось іншого внутрішнього змісту. Посуття різниці їх від викладок В I полягає в тому, що тут не було виявлено ні кам'яних ящиків, ні посу-

дин, а лише купи каміння. Пам'ятки ці датуються виявленою тут керамікою катакомбної і ранньозрубної культури.

Аналогії досліджуваних пам'яток маємо в культових ямах Усатівського могильника, в Кічкаському могильнику і в більш далеких місцях на Волзі, в урочищі „Три брати“, в Казахстані, в с. Олексіївці (розкопи О. Гракової).

Нема сумніву, що аналогічні пам'ятки буде виявлено ще в багатьох місцях, наприклад, у порожистій частині Бугу. Необхідно зібрати якнайбільше фактів і провести розкопи в якнайбільшому числі пунктів.

Палеоліт УРСР

В. ДАНИЛЕНКО. Повідомлення про нижньопалеолітичні рештки в урочищі Круглик.

Під час розвідкових робіт на порогах у квітні 1946 р. доповідач разом з Накельським (Дніпропетровський музей) і О. Чернишем (І. А.) відкрив на правому березі Дніпра за 2,5 км від с. Федорівки, нижче по Дніпру, приблизно, за 30 км від м. Запоріжжя, нижньопалеолітичний пункт Круглик.

На рівні третьої тераси, де зроблено знахідку, виступають складки кристалічних порід, вище лежить червоний суглинок, далі поверх звітровання їх, тоді жорства із знахідками, нижче лес давній і лес пізній.

Бар'єр скелі затримував спад матеріалів, і тому стоянка строго локалізована й невеличка на розмір. На Круглику виявлено залишки стоянки культури ручного рубила; дуже цікавий матеріал відлупковий, серед більш як ста примірників відлупкового матеріалу, тільки незначна група (4—5 об'єктів) мала сліди дальшої обробки. Крім ручних рубил траплялись мініатюрні рубильця (довж. 10—12 см), які можна назвати вістрями, гострий кінець яких пошкоджений під час уживання (їх 4); знайдено ще скребла й відбивачі (2). Нуклеусів немає.

Навівши паралелі до круглицької знахідки з абхазьких матеріалів Замятніна та знахідок Кийк-Коба, доповідач висловлює думку, що в Круглику ми маємо чи не найдавнішу пам'ятку перебування людини на території нашої Батьківщини.

Треба думати, що висновки геологів не суперечитимуть такому твердженню.

П. ЄФИМЕНКО, дійсний член АН УРСР. Стейбище мисливців на печерного ведмедя під Іллінкою.

П. Єфименко доповів про стоянку мисливців на печерного ведмедя під Іллінкою в околицях Одеси. Про ці знахідки вже повідомлялося, починаючи з 1938 р. Справа йде про масове скупчення кісток печерного ведмедя (ранньої форми), що пов'язано з карстовими явищами у зложищах понтійського вапняку в околицях Одеси. Це не могло не сприти на собі уваги палеонтологів. В повідомленнях про наслідки проваджуваних тут палеонтологічних робіт зазначалося, що разом з рештками печерного ведмедя траплялися креміння, передані до Ленінградського і Одеського музеїв. Безсумнівні відлупки, відколоті рукою

людини, вони, проте, були мало виразні і не давали достатніх підстав до точнішого хронологічного їх визначення.

Восени 1945 р. доповідач відвідав Іллінське знаходище. Виявилося, що скупчення кісток в значній мірі вже вичерпане. Знаходище виявлено на схилі давнього яру; недалеко від його вершини був грот чи заглибина, вивопнена лесовим суглинком з численними кістками печерного ведмеда. Звичайні скупчення кісток, коли справа йде про лігво хижаків, мають інший характер, вони складаються з кісток різних тварин із слідами їх розгризання. Тут цього немає. Навпаки, в Іллінці виявлено масу черепів печерного ведмеда, що належать більш як 550 особинам. Учасники палеонтологічних робіт не зустрічали кісток, які лежали б в анатомічному порядку. Розповідають, що 10 черепів було нібито прихилени до правої стіни гроту і прикриті якоюсь плитою.

Вага Іллінської стоянки полягає в тому, що її виявлено в умовах відкритого ландшафту, тимчасом як усі інші пам'ятки цієї категорії пов'язуються з гірськими областями (область Альп). Відомо, що мисливські групи цього періоду покинули сліди виготовлення знарядь у вигляді атипічних відлупків кременю. Серед них трапляються такі, що дозволяють ставити питання про вік цієї пам'ятки.

Доповідач вважає за можливе говорити про зв'язок пам'яток околиць Одеси з відповідними пам'ятками Криму. Різниця полягає в тому, що, наприклад, в нижньому горизонті Київ-Қоба виявлено інший вид індустрії — там велика кількість кремінних відлупків, гут одиничні екземпляри. Варто відзначити, що серед кісткового матеріалу Іллінки є кістки з слідами вживання їх у роботі.

Усе це разом спонукає нас закінчити дослідження цього гроту і розгорнути роботи на Іллінському скупченні кісток печерного ведмеда в широких масштабах.

І. ПІДОПЛІЧКО. Амвросіївське знаходище.

Особливості Амвросіївського знаходища полягають у тому, що воно виявляє залишки колективного полювання на бізонів. Відкриття Амвросіївської стоянки датується початком ХХ ст., але лише в 1935 р. Маріупольський музей приступив до її розкопів. В 1940 р. Інститут археології АН УРСР продовжував розкопи, які перервалися з війною.

В. Євсєєв, перший дослідник, визначив площу стоянки в 6 га. Доповідач вважає, що таке визначення площі може привести до помилки, і визначає її в 350 кв. м. Розкопи розкрили лише меншу частину стоянки. Перед дослідниками Амвросіївської стоянки стоїть кілька цікавих проблем. Насамперед проблема карманоподібної виїмки, що виявлено її на території стоянки. Доповідач вважає її за штучну.

Друга проблема — проблема виявленого в Амвросіївці стада бізонів. Доповідач обчислює його в межах 1000 особин. У стаді були самці, самиці й телята.

Базуючись на тому, що серед багатьох сот кісток бізонів знайдено кістки лише одного коня, що кістки зберігають анатомічний порядок, що їх виявлено в карманоподібній виїмці, доповідач вважає, що в амвросіївському скупченні кісток бізонів маємо діло з рештками стада, яке потрапило одночасно в якусь вовчу яму і загинуло в ній.

Аналогії маємо в сучасному африканському полюванні на аштілої. Можливо, що в досліджуваній В. Даниленком Кам'яній могилі ми знаходимо вказівки на таке загінне полювання. Датування Амвросіївки передчасне. Кремінних виробів серед кісток не трапляється, але знайдено кістяні наконечники до списів, що нагадують мізинські форми.

Амвросіївська стоянка заслуговує великої уваги, вона повинна бути досліджена з участю найвидатніших наших фахівців.

Комплексні експедиції

Т. ПАССЕК. Поросьська експедиція.

Роботи на Поросі були зосереджені в районі Канева та прилеглих ділянок Правобережного Дніпра (до Трахтемирова) і пониззя Росі (лівий берег). В завдання експедиції входило суцільне археологічне обслідування зазначеного району: виявлення нових археологічних об'єктів і збирання матеріалів з відомих уже пам'яток. Усього обслідувано 59 археологічних знаходищ, з них 30 нових. Трипільські поселення біля с. Пекарі, Гришинці, В. Букрин, Хмільне, Кононча — великі поселення, площею до 600 м діаметром. Вони подають залишки прямокутних наземних будов з дерева і добре випаленої глини. Весь комплекс відмінний від трипільських поселень Київ—Трипілья. Мальована кераміка тяжіє до Побожжя (тип Сушківки—Томашіки). Поселення епохи бронзи, виявлені в багатьох місцях (села: Пекарі, Зарубинці і Канів), розташовані по краю чорноземно-лесового плато, вказують на ще сильні хліборобські традиції в цей час уже значно розвиненого скотарства.

Обслідувано скіфські городища в Трахтемирові й в с. Григорівці і ряд поселень скіфського часу. Особливо цікаве селище на „Пилипенковій горі“ біля Канева, де простежено культурні залишки від скіфської доби і до VIII—IX століть н. е. із слов'янською керамікою типу рменських городищ. Зібрано цікаві матеріали з доби культури полів поховань, особливо з „Пилипенкової гори“ і „Городка“ біля Зарубинців, що дають паралелі до Корчоватого. На підкреслення заслуговують знахідки ранньослов'янського часу, між іншим на тій-таки „Пилипенковій горі“, що дають паралелі до „Киселівки“ в її антському шарі. Для періоду X—XII ст. експедиція встановила ряд укріплених городків, стратегічно пов'язаних між собою, розташованих на високому давньому березі Дніпра і Росі („Городок“ біля сіл Тростянець, М. Букрин, Зарубинці і ін.).

На матеріалах експедиції простежується безперервність розвитку матеріальної культури суспільства, яке з давніх-давен густо населявало обслідуваний район.

І. ЛЯПУШКІН. Полтавська експедиція.

У 1945 році експедиція обслідувала узбережжя ріки Коломака на протязі понад 100 км (с. Перекоп на Харківщині — Полтава та її околиці). З нових спостережень слід відзначити відсутність слідів поселень на середній течії ріки, де занотовано найбільше могильних груп; слідів поселень, крім відомого раніше знаходища біля с. Кантемирівки та с. Свинківки, не виявлено. Поселення скіфського часу (городища і селища) зосереджені в верхній течії Коломака на території Харківської області.

Крім відомих раніше городищ цієї доби, відзначено п'ять нових поселень, які хронологічно відносяться до тої самої пори, що й городища, і творять суцільний комплекс знахідок. Їх добре датують фрагменти амфор IV—II ст. ст. до н. е. Ці поселення не стоять ізольовано серед аналогічних пам'яток прилеглої території, зосібна сточища р. Ворскли (матеріали з розкопів Данилевича коло с. Буд, поселення-попелища на середній Ворсклі біля сс. Кучмівка, Стасій, Чернече, „Кардашів вал“ в с. Опішня).

Внаслідок робіт експедиції стало ясно, що зазначений комплекс являє собою пізній вияв (IV—II ст. ст. до н. е.) дуже складної і хронологічно і щодо змісту культури попелищ типу Більського городища. Це треба визнати за одне з найбільших досягнень експедиції. Експедиція провела додатково обслідування поселення культури полів поховань біля с. Кантемирівки.

Важливим досягненням робіт 1945 року треба визнати відкриття ранньослов'янського поселення на Красній (кол. Соборній) площі в Полтаві. Закладені тут шурфи ствердили наявність поселення і виявили культурний шар до 1,5 м завтовшки. В одному шурфі було розкрито дві господарські ями. Матеріал з розкопів аналогічний зібраному на поверхні. Основну масу знахідок становлять фрагменти кераміки, представленої двома ясно виявленими культурами: культури попелищ і слов'янської. Кожну з них можна розбити на дві підгрупи: рання й пізня кераміка культури попелищ і кераміка роменського типу й великокнязівська.

Таким чином територія площі була заселена дуже давно, з VII—VI ст. ст. до н. е. аж до XII, а може і XIII ст. Чи були перерви в існуванні цього поселення, чи воно існувало безперервно, поки що сказати не можна.

Досліди полтавського поселення мають бути продовжені і значно розширені.

М. ВОЄВОДСЬКИЙ. Деснянська експедиція.

У порядку розвідок були обслідувані відслонення на правому березі середньої Десни. Зібрані матеріали з селища над Горобською Кручею (доба бронзи), з городищ над р. Комань і з інших пунктів. Особливо цікаве Новгород-Сіверське ранньослов'янське городище VI—VIII ст. ст. н. е., розгашоване на миску над Десною. Зібрано великий і значний матеріал. На лівому березі Десни, проти Новгород-Сіверська, відкрито п'ять нових знаходки епохи пізнього неоліту і бронзи. Було обслідувано стан палеолітичних і неолітичних стоянок, відкритих Деснянською експедицією довоєнного часу.

Б. КОПИЛОВ. Експедиція на Посулля.

Експедиція на Посулля в 1945 році ставила за мету перевірити відомі вже пам'ятки, визначити їх час і, якщо можна, їх приналежність до певного етнічного угруповання і виявити нові.

Розвідка провадилася по правому березі Сули на середній її течії від м. Лохвиці до с. Тарасівки. Обслідувано 34 археологічних пам'ятки різного часу.

Найцікавіші: неолітична стоянка і болотяне городище (с. Бодаква); городище з керамікою скіфського типу (с. Клепачі); городище і посе-

лення (з двома могильниками) з керамікою роменського типу (с. Скоробагатьки); городище з великим городського типу поселенням ранньофеодалного часу біля с. Тарасівки. Городище з оборонної посульської лінії в с. Мацківці.

Отож, експедиція 1) визначила ряд пам'яток, про які раніше згадувалося глухо, без датування (с. Клепачі, с. Скоробагатьки, с. Тарасівка); 2) встановила тимчасом південну межу поширення кераміки роменського типу (с. Скоробагатьки) і 3) перевірила стан збереженості вже відомих у літературі пам'яток (літописні Синець, Снятин, Лубні, Лукомле). Метою наступних дослідів треба поставити дальші розшуки південної межі культури роменського типу в Посуллі.

Підсумкові доповіді

М. БОЛТЕНКО. Археологічні досліді Одеського музею.

Навівши історію дослідження комплексу пам'яток своєїрідної місцевої культури кіннотчиків-скотарів мідно-бронзової доби, виявленої в сс. Великий Куяльник та Усатове і відомої під назвою „усатівської“ (1921—1940), М. Болтенко доповідає про роботи в Усатові в 1945 році.

У зв'язку із значним зруйнуванням усатівсько-куяльницького поля культурних залишків під час війни досліді набрали по суті розвідково-підготовчого характеру. Обстеження ровів воєнного часу в південній частині поля культурних решток не виявило — рови знаходяться поза межами давнього селища. Між цими ровами та садибою Сімаченка (крайній на схід виступ плато) проведено розкопи невеликого цілинного острівця, де на глибині від 0,35 до 0,45 м над лесовим поверхом у чорноземному суглинку були виявлені поодинокі знахідки звичайного типу: фрагменти сірої кераміки, окремі скойки мідій та кардіум, цілі мушлі гелікс і кістки тварин у звичайній для В. Куяльника стратиграфічній послідовності: кінь, вівця, корова. Мале число знахідок свідчить про те, що тут ми знаходимося вже поза межами „селища“, як такого, на крайній його південно-західній периферії. На жаль, не можна було поставити робіт в садибі Бургазлі (поруч дороги—вулиці Сталіна в с. В. Куяльник), де розкопами 1940 року було виявлено широку площадку, спершу мисливського, а далі культового призначення, де серед решток чотирьох вогнищ в заглибині долівки було знайдено плоску „антропоморфну“ стелу в оточенні типових усатівських знахідок. З нових спостережень треба згадати виявлену П. П. Єфименком (під час відвідин Усатова в 1945 р.) заглибину в районі могильника без могильних насипів, що ставить важливе питання про можливість виявлення жител землянкового типу.

Доповідач накреслює перспективи і план дослідів як у самому Усатові та його околицях, так і на прилеглий до нього території (розкопи другої і третьої могильних груп могильного поля без могильних насипів, розвідкові роботи на заплавіній терасі струмка, що оббігає Хаджибейський парк, розкопи могил у Червоній Слобідці і в с. Нерубайське, розвідки у верхів'ях Великого і Малого Куяльника на пунктах з усатівською керамікою в Стримба та Ширяєві і т. д.).

Крім досліджень в Усатові, в 1945 р. Одеський археологічний музей провів під керівництвом М. Синіцина розвідкові розкопи в с. Люстдорфі

(Сухий Лиман) під Одесою, на місці виявленого там ще в 1941 р. стародавнього поселення. Поселення виявлене на добре окресленому горбі між двома бадками, що, збігаючись, утворюють низину, де розташований дитячий санаторій. Конфігурація — трикутник, обернений вершиною до моря. Сторони його дорівнюють приблизно 1 км. Отож Сухолиманське поселення має значніші розміри, ніж Варварівське, Чортоватівське, Петухове 2 і навіть Лузанівське. Матеріал з поверхні характеризується ліпною керамікою місцевого виробу з малою кількістю фрагментів амфор грецького походження. На підставі зібраного матеріалу можна гадати, що поселення проіснувало від IV ст. до н. е. до I—II ст. н. е.

Культурний шар дуже порушений виноградарськими роботами. В межах розкопаної ділянки культурні рештки трапляються лише до глибини 0,50 м в шарі гумусу. Нижче їх не знати. Вони складаються в основному з уламків сіроглиняної кераміки, яку дослідник датує III ст. до н. е.

С. СЕМЕНОВ-ЗУСЕР. Археологічні досліді Харківського державного університету в 1945 р.

У 1945 р. археологічна експедиція ХДУ провела розкопи на могильниках в околицях с. Люботин, за 25 км від Харкова, що його дослідження почато було ще в 1939 р. під керівництвом доповідача силами Харківського педінституту. Площа, зайнята могильником, дуже потерпіла від часу і воєнних дій у цьому районі. Виявлені в могилах поховання сильно порушені. Більшість відзначених свого часу могил зникла з лиця землі внаслідок інтенсивної оранки і корчування лісу. Було піддано розкопам кілька могил, що зацілили. Розкопи не дали достатнього матеріалу для точнішого визначення культури тієї народності, що покинула по собі досліджені могили. Одне поза сумнівом — в них ми маємо справу з пам'ятками останнього етапу бронзової доби. Першу з досліджених могил можна віднести до ранньоскіфського часу (в інвентарі — кам'яний світильник, бронзова булавка, бронзова окраса в формі гудзика, бронзове вістря на стрілу), інші належать, як видно з усього, тубільній культурі кінця бронзової доби і початку епохи заліза.

За 3 км від могильника, біля с. Караван, відзначене городище, що правдоподібно відноситься до скіфського часу. Зібрані на ньому матеріали дають підставу поставити питання про зв'язок його з територією могильника, в якому були такі пам'ятки скіфського типу, як в могилі № 1.

М. СМІШКО. Сучасний стан археологічних дослідів на Західній Україні.

Окресливши місце археологічної минувшини західних областей України в археології Центральної Європи і Європейського Сходу, доповідач зазначає, що в дослідженні її зроблено чимало, однак археологічні студії провадилися без певної системи і плану, здебільшого за індивідуальною ініціативою. Найкраще досліджено райони колишньої Східної Галичини, слабше Східну Волинь і найменше Північну Буковину і Закарпаття.

В історії археологічних досліджень можна вирізнити три етапи: перший — 80-ті роки XIX ст. (перші публікації, спроби накреслити археологічну минувшину краю в цілому — краківський науковий центр,

Деметрикевич, Пшибиславський, і частково львівський — Шараневич, Гадачек); другий — 20-ті роки (монографічні опрацювання проблем поселень в окремі доісторичні доби — львівський науковий центр); третій — після воз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною — львівський відділ Інституту археології АН УРСР.

Доповідач окреслює сучасний стан вивчення археологічної минувшини західних областей в окремих її розділах. Найраніші сліди людини в західних землях виявлено на Крем'янецьчині (за Л. Савицьким пізня ашельська і мустьєрська доба). Певно стверджено пізньомустьєрський характер стоянок біля сс. Касперівці і Янів, Тернопільської області, хоч і без вичерпного дослідження пам'яток.

Верхній палеоліт здебільшого оріньяко-солютрейської доби виявлено в 70 пунктах; кількість добре досліджених стоянок невелика (Глиняни, Новосілка Костюкова, Перемишль і Городок на Волині). Особливе значення має стоянка в Перемишлі, що належить до ранньооріньякської групи пам'яток. В околицях Городка Ровенського району на Волині виявлено стоянку пізнього оріньяка з елементами угорського солютре. В Закарпатській області палеолітичних решток не виявлено.

Пам'ятки мезолітичної доби в Західній Україні досліджено недостатньо.

Добу розвиненого неоліту на Західній Україні починають звичайно з культури стрічкової кераміки. Відомо вісім стоянок цієї культури, але вони систематично не досліджувались. Найвиразніші—стоянки біля с. Торське, Заліщикського району, і с. Котованя на Самбірщині. Зібраний матеріал не дає тимчасом підстав для глибших висновків.

Краще вивчено пам'ятки Трипільської культури. Відносно хронології її на Західній Україні наслідки подано в монографії О. Кандиби про Шипінці, що встановлює два періоди: А — з фазами Незвиська і Заліщики — та В — з фазами Більче і Кошилівці, — які поділені фазою Городниця. Період А синхронічний Кукутені А, Городниця і період В — Кукутені В. У питаннях генезису й розвитку Трипільської культури доповідач надає особливого значення поселенню на Городищі в с. Городниці, що його керамічний і інший матеріал виказує схожість з стоянкою Ізвоар І, а стратиграфія визначає його, як Прекукутенське.

Серед інших виявів доби пізнього неоліту велике значення має виявлення кількох стоянок з окремою групою пам'яток, що їх визначають як культуру лійчастого посуду (30-ті роки, М. Смішко, сс. Грибовичі Малі, Винники).

Пізніші доби представлені культурою шнурової кераміки і так званими скриньковими похованнями, виявленими в 11 пунктах, головним чином, на Поділлі.

У проблемах вивчення бронзової доби варт підкреслити безпосередній зв'язок між пізньою добою неоліту і ранньою добою бронзи, що виявляється і в поселеннях з шнуровою керамікою (Баличі, Русилів) і в поселенні трипільського типу (Городниця — плато, де було знайдено бронзову булавку з спіралеподібною голівкою), що датується першим і другим періодами бронзи.

Доба бронзи найвиразніше виявляється в пам'ятках так званої Комарівської культури (могилиники з обрядом тілопокладення і тілоспа-

лення — Самбір—Львів—Товмач—Коломия, Т. Сулімівський) і білопо-тоцького вияву (поховання без могильних насипів і скринькові). Подібні пам'ятки виявлено в могильниках Луцького, Острозького і Звягельського районів на Волині, а в 1945 р. і на селищі біля Житомира.

Комарівську культуру хронологічно треба вмістити між першим періодом бронзи і середнім гальштатським періодом (VI ст. до н. е.). Рання залізна доба представлена двома різними культурними виявами: Висоцькою культурою (35 місцевостей в межах Тернопільської і Львівської областей, Т. Сулімівський) хліборобського населення, яке Козловський намагався визначити етнічно як приналежне до східної галузі слов'ян, і Скільською (могили з трупопокладенням або трупоспаленням, часто з кам'яними спорудами під насипами, що їх знаємо з 17 місцевостей західного Поділля, Т. Сулімівський). Варто підкреслити наявність великої кількості місцевих елементів культури скільського часу на західному Поділлі. На жаль, поселення скільського часу не досліджувано. Ранні часи доби полів поховань представлені в західних областях двома культурними виявами: Липицькою культурою (верхнє Подністров'я, початок I ст. н. е., могильники з тілоспаленням в Липиці Горішній, в Гриневі, селища, М. Смішко) осілого хліборобського населення, пов'язаного з півднем і Переворською культурою (I—III ст. н. е.), що за характером пам'яток (зброя) є виявом прийшлого, войовничого племені і відзначена на всьому обширі західних областей разом з Волинню і Буковиною.

Пізніший вияв культури полів поховань представлений групою тілоспаловальних поховань під могильними насипами, що його названо культурою підкарпатських курганів (III—VI ст. н. е.). Поселень цієї культури поки що не виявлено. Надзвичайно інтерна і важлива група поселень культури полів поховань черняхівського типу (велике селище в Неслухові та інші селища й могильники), яка творить одне ціле з культурою полів поховань центральних областей України.

Для наукового обґрунтування тези про належність цього ряду пам'яток ранньослов'янським племенам треба провести ширші дослідження в Неслухові та інших областях.

Феодальна доба в західних областях України вивчена дуже слабо. До цього часу маємо тільки одну монографію про Галич. Зараз закінчується монографію про червенські городи (Й. Пеленський), опрацьовуються матеріали про мистецькі пам'ятки феодального Галича.

Закінчуючи, доповідач накреслює план ближчих дослідів в західних областях України, на західній Волині та в Закарпатті, в першу чергу дослідження найстарішого заселення західних областей в палеолітичну добу, далі проблеми населення доби мезоліту і раннього неоліту західної Волині і колишньої Східної Галичини, а особливо широкі дослідження селищ і могильників доби полів поховань, спрямовані до розв'язання проблеми етногенезису східного слов'янства, що є справою честі українських, як і всіх слов'янських археологів.

П. СОВА-ГМИТРОВ. Стан археологічних досліджень Закарпатської Русі.

Археологічні дослідження на Закарпатті пов'язано з ім'ям Ф. І. Легоцького, археолога-аматора, який в другій половині минулого століття почав

археологічні студії і досліді, зібрав великі матеріали, що лягли в основу археологічного відділу музею в м. Мукачеві. Впорядкування і наукове опрацювання матеріалів Легоцького було проведено за допомогою Празького археологічного інституту, в особі археолога Ярослава Бема. З цього часу починаються наукові археологічні дослідження на Закарпатті. В кінці 20-х і 30-х рр. було досліджено ряд археологічних пам'яток різного часу (1929 р., розкопи на Малій Горі в Мукачеві — неолітична стоянка другого періоду „Тисської культури“; 1931—1934 рр., розкопи в сс. Куштановиці, Білки, Колодне — могильники гальштатського періоду VII—VI ст. до н. е., що їх наслідки опубліковані в Празі чеською мовою: „Скитове на Подкарпатське Русі“; 1932 і 1938 рр. — розкопи в с. Червленове — слов'янські могили з тілоспаленням IX—X ст.).

Слід згадати братів Затлукал (Мукачево), які багато зробили до вивчення археології Закарпаття та її популяризації, випустивши в Мукачеві свою публікацію угорською мовою: „Матеріали до передісторичної минувшини Підкарпатської Русі“.

У 1933 р. в сс. Ізза і Горинчево П. Сова-Гмитров дослідив обширні поля поховань епохи Латен. В 1943 р. він видав в Ужгороді монографію „Передісторичне минуле Ужгорода“ угорською мовою.

На підставі зібраних відомостей і проведених розкопів, доповідач ознайомлює із станом археологічного вивчення Закарпаття. Палеолітичних решток тимчасом не виявлено, так само як і пам'яток раннього неоліту. Пізньонеолітичні знахідки відомі в 79 пунктах і 12 стоянках. Найбільше даних про енеолітичну добу, зокрема Трипільську культуру. Ранні періоди епохи бронзи вивчені слабо; навпаки, знахідки кінця бронзової доби відзначені в Закарпатті у великому числі, і відрізняються (вироби і кераміка) вишуканістю і різноманітністю форм і орнаментациї.

Наприкінці бронзової доби Закарпаття, зокрема Мукачівщина, вже було густо заселено, правдоподібно тому, що тут проходив великий торговельний шлях з Придунайської низини через Веретський перевал в Східну Європу.

Ранньогальштатський час представлений на Закарпатті знахідками бронзових мечів з с. Підгоряни біля Мукачева (12) і с. Ряпідь (6). Пам'ятки другої половини гальштатського періоду, що відповідає епосі панування скіфів, виявлені розкопами в сс. Куштановиці, Більче, Колодне. Епоха Латен представлена в археологічних пам'ятках Закарпаття досить добре. Серед пам'яток треба назвати Мукачево з його горою „Галлішовською“, що ніби нагадує про перебування тут галлів.

Серед знахідок доби римських впливів і переселення народів треба назвати золотий скарб, знайдений в околицях Мукачева в с. Брестов, з 26 золотих римських монет II—IV ст. та інших золотих речей.

Слов'янські племена вивчені слабо; їх було виявлено лише в кількох пунктах, в тому числі в Червленові і в Ужгороді. Найпершим завданням дальших дослідів є заповнити цю прикру прогалину.

У своєму заключному слові, підбиваючи підсумки того, що зроблено було протягом звітного року, П. П. Єфименко спинився на головніших досягненнях, що становлять певну віху в археологічному вивченні України. Насамперед треба підкреслити відкриття домустерських палеолітичних решток біля Іллінки і, особливо, решток дуже давнього часу

в районі Дніпрогесу, що є до певної міри епохальними в царині вивчення палеолітичного періоду на Україні. Вивчення пам'яток неолітичної доби намічають нові шляхи й нові точки зору в розумінні цього періоду. Дуже значним досягненням є відкриття Луки-Врублевецького знаходища, що розкриває широкі перспективи до висвітлення Трипільської культури на Україні як певного історичного явища. Вивчення луковрублевецьких матеріалів дає новий поштовх до заглиблених дослідів Трипільської культури. Розкопи кам'яних споруд на порогах подали нові спостереження й факти до висвітлення цікавої сторони історії культури — релігійних уявлень доби бронзи. В царині вивчення скіфських древностей маємо такі роботи як продовження нікопольської експедиції, тясминської експедиції та ін. Визначним вкладом у вивчення античних пам'яток України є початок робіт на місці давньої Тіри, що намічають перспективи глибоких дослідів, які матимуть першорядне значення. Не можна проминути робіт по вивченню культури полів поховань, зокрема матеріалів Житомирської експедиції. Щодо пізніших діб нашої минувшини, пов'язаних з Київською Руссю, безперечною вкладкою було відновлення археологічних дослідів у Києві і початок досліджень у Переяслав-Хмельницькому.

Крім тематичних експедицій, у минулому році проведено й ряд комплексних експедицій, що подали різноманітний і цінний матеріал. Це — Пороська експедиція, Полтавська, Деснянська і Наддністрянська експедиції, що, на жаль, за браком часу, не дістали на конференції палежного висвітлення.

Крім роботи польових експедицій, треба згадати праці Інституту над складанням археологічних зведень чи корпусу археологічних пам'яток України. В цій справі заслухано лише кілька доповідей (по вивченню Києва, доповідь про староруські городи на Правобережжі, зведення по культурі полів поховань). Зроблено значно більше. Є зведення по пам'ятках неоліту, майже закінчено карту пам'яток Трипільської культури, складено карту пам'яток епохи бронзи, зібрано великі матеріали до карти скіфо-сарматських пам'яток. Археологічні карти не є самоціллю. Наше завдання не тільки фіксувати відзначені і досліджені пункти, а розгорнути на широкій дослідній базі показ досягнень української археології за сто років її існування.

До цієї роботи, так би мовити, нормальної програми минулого року, треба додати те нове завдання, яке поставив перед собою Інститут тепер. Це — скликання першого українського археологічного з'їзду. Про потребу в такому науковому заході не доводиться говорити. Археологічні з'їзди не скликалися вже близько 40 років. За цей час мали місце неширокі археологічні наради з вузькими, порівняно, завданнями. З'їздів, які мобілізували б наші сили до вивчення пам'яток певної території, не було вже близько 40 років. Намічуваний нами з'їзд матиме виняткове значення не тільки в житті археологічних закладів УРСР. Він притягує до себе увагу й симпатію з боку споріднених закладів братніх республік СРСР. Зрозуміло, що здійснення цього великого і відповідального завдання немислиме без допомоги споріднених з нами закладів — інститутів історії матеріальної культури Москви і Ленінграда.

Тематику намічovanого з'їзду диктує територія, яку намічено до широкого обслідування, — південно-західна Україна з прилеглими до неї

районами. Скликання з'їзду намічається в Одесі з тим, щоб провести роботи в Ольвії, Білгороді-Дністровському, можливо, в Кишиневі. В ряді проблем, що стоять перед з'їздом, ми ставимо проблеми раннього палеоліту, походження Трипільської культури, питання своєрідної усатівської культури, питання, пов'язані з історією Скіфії як і античних міст і поселень — Ольвії, Тіраса, Березані, проблема полів поховань і, як певний комплекс, проблеми етногенезису східного слов'янства. Поза сумнівом, перші історичні кроки до висвітлення етногенезису східного слов'янства пов'язані саме з цією територією — близькою до Подунав'я, що лежить на нижньому і середньому Дністрі. Наддністрянщина — це та природна географічна ланка, що споріднює і зв'язує проблеми історії Східної Європи з проблемами ранньої історії балканських, придунайських і прикарпатських країн. Програма роботи I українського археологічного з'їзду має врахувати цю широку периферію зазначеної нами території. Для вивчення цієї території за останній час зроблено чимало. Однак, успіх намічуваного з'їзду значною мірою залежатиме від розвороту польових дослідів 1946 і наступного 1947 років. Отож, програма польових робіт, планованих на 1946 рік, набуває для українських археологів винятково важливого значення. Ми маємо розглядати її насамперед з погляду фундаментальної підготовки до I українського археологічного з'їзду, з погляду розв'язування найголовніших проблем нашої археології. Присутність на конференції майже всіх начальників запроєктованих на 1946 рік експедицій та відповідальних виконавців дослідних робіт, а також представників багатьох обласних та районних музеїв диктує оголошення списку експедицій інституту. Доповідач оголошує план експедиційних робіт Інституту археології АН УРСР на 1946 рік.

Одеська група. Іллінська експедиція — П. Єфименко, С. Бібіков, П. Борисковський. Усатівська експедиція — О. Лагодовська, М. Болтенко. Одеська скіфо-сарматська експедиція — М. Синіцин, Бузька експедиція — Т. Сискова.

Дністро-дунайська група. Білгород-дністровська експедиція — Л. Дмитров. Нижньодністровська експедиція — О. Лагодовська. Південно-Ізмаїльська експедиція — А. Карасев, Л. Дмитров, В. Блаватський.

Миколаєво-Херсонська група. Ольвійська експедиція — Л. Славін. Березанська експедиція — М. Болтенко, Бузька скіфо-сарматська експедиція — П. Шульц. Перекопська експедиція — Л. Дмитров.

Кіровоградська група. Білогрудівська експедиція — О. Гракова. Владимирівська експедиція — Т. Пассек. Пастирська експедиція — П. Третяков. Шарпівська експедиція — І. Фабриціус.

Дністровська група. Середньодністровська експедиція — С. Бібіков, М. Макаревич, М. Тіханова. Південноподільська експедиція — М. Артамонов.

Дніпрогесівська група. Дніпрогесівська експедиція — А. Добровольський, І. Левицький, В. Даниленко, О. Лагодовська, Д. Бліфельд, О. Гракова. Нікопольська експедиція — Б. Граков.

Києво-Житомирська група. Київська експедиція — М. Каргер. Вишгородська експедиція — В. Довженок. Райковецька експедиція — В. Гончаров. Експедиція по слов'янських містах — В. Богусевич. Експедиція по вивченню культури полів поховань — Є. Махно.

Городська експедиція — Л. Дмитревська. Росська експедиція — П. Третьяков. Слуцька експедиція — М. Макаревич.

Деснянсько-Чернігівська група. Чернігівська експедиція — Б. Рибаків. Шестовицька експедиція — Я. Станкевич. Деснянська експедиція — М. Воеводський.

Харківська група. Лівобережна скіфо-сарматська експедиція — Семенов-Зусер. Салтівська експедиція.

Полтавська група. Полтавська експедиція — І. Ляпушкін. Мачухська експедиція — М. Рудинський. Посульська експедиція — Ф. Копилов.

Приазовська група. Амвросіївська експедиція — І. Підолічко. Мелітопольська експедиція — В. Даниленко.

Західноукраїнська група. Верхньодністровська експедиція — М. Смішко. Львівська експедиція — М. Смішко. Пліснеська експедиція — І. Старчук, Неслухівська експедиція — М. Смішко. Луцько-городоцька експедиція — І. Свешніков.

Є. Рудинська.